

Peter Thorning Christensen

11 millioner kubikmeter furesøvand

Oversvømmelses anlægget i Københavns nyere Landbefæstning

Oversvømmelses anlægget i Københavns nyere Landbefæstning er interessant både som historisk anlæg og som udflugtsmål. Det indgik i det meget store befæstningsanlæg, Københavns Sø- og Landbefæstning, der blev opført over årene 1858 til 1919, og som påvirkede såvel det politiske liv som den almindelige dagligdag i København i lange tidsrum i perioden. Men befæstningsanlæggene påvirkede også fysisk - dengang som nu - store dele af byens omegn. Det er et omfattende, enestående og spændende anlæg; og spændende anlæg med en god historie - og til disse hører fæstningsanlæg som oftest - trækker folk til sig; især hvis de er kendte, og deres historie er formidlet i tilgængelig form. Oversvømmelsen er i den retning noget særligt, idet den formidles, uden at man kan fremvise den. Og det har man aldrig kunnet, for den blev aldrig etableret. Det man kan vise frem, er de anlæg, der skulle gøre det muligt at etablere den.

Forhistorien

Københavns Sø- og Landbefæstning blev opført som afløser for den gamle, forældede fæstning, der med sine store voldanlæg lå snævert omkring byens kerne. I 1801 fungerede den ikke under slaget på Rhelden, fordi søbefæstningen, der lå langs

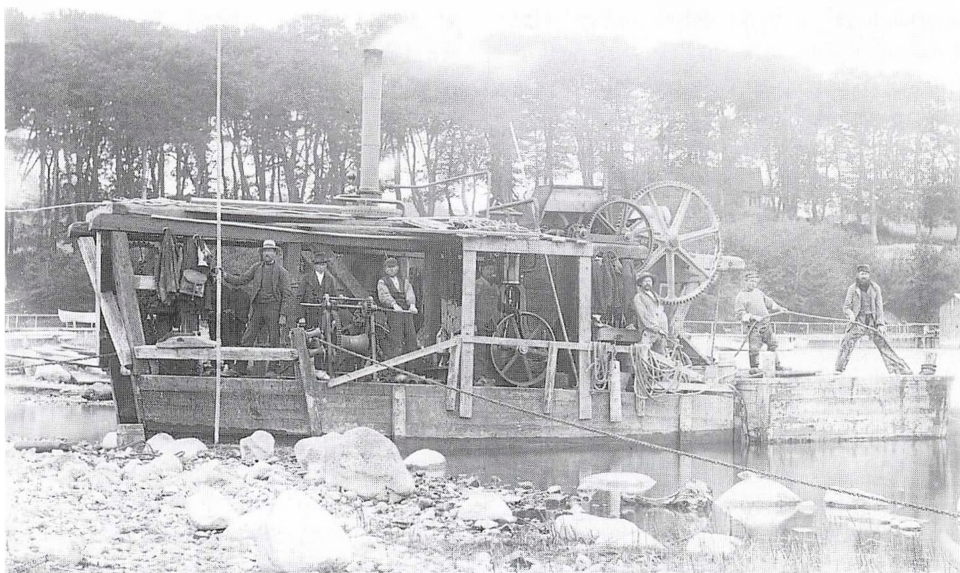
Kongedyb, langt fra var blevet gjort færdig endsige var kampduelig, og den måtte derfor erstattes af en flydende befæstning. Den kom til at bestå af en linie af aftaklede, fast forankrede skibe, der skulle forsøge at illudere en søbefæstning, der skulle kunne hamle op med verdens stærkeste sømagt - den engelske flåde. Det lykkedes næsten, men by og land blev dog holdt intakt og ude af fjendens hænder.

Fæstningen fungerede heller ikke i 1807 under Københavns Bombardement, der blev sat ind fra landsiden. Voldanlægget lå for tæt ved byen, og dets forholdsvis svage bevæbning kunne ikke holde den engelske hær udenfor bombardementsafstand af byen. Denne gang blev København bombarderet, delvist brændt af og erobret.

En ny befæstning af hovedstaden lod vente på sig i lidt mere end 50 år for Søbefæstningens og over 80 år for Landbefæstningens vedkommende. Først i 1894 var der igen en samlet og tidssvarende befæstningsring omkring København.

Landbefæstningen blev anlagt i tiden 1886 - 1894 i en afstand af byen på cirka 11 km for at holde en eventuel fjende udenfor bombardementsafstand af byens centrum og kom på landsiden til at bestå af en række forter støttet af en række batterier mod

Peter Thorning Christensen. f. 1946, orlogskaptajn.

Muddermaskine under udgravninger i indløbet fra Furesøen til Mølleåen i 1887. Byhistorisk Samling

nord og nordvest og af et langt voldanlæg mod vest. Og disse aktive kampanlæg skulle i krigstid suppleres med en meget omfattende, passiv hindring - Oversvømmelsen.

På søsiden blev i samme tidsrum tre store anlæg lagt i en halvcirkel i omtrent samme afstand fra byen, så de kunne beskytte sejlløbene ind til Københavns Havn, beherske store dele af det centrale Øresund, og holde en fjende udenfor bombardementsafstand. Det blev en fremskydning af forsvaret til søs i forhold til de anlæg, der var blevet bygget eller moderniseret i tiden 1858 - 1866, og som lå snævert omkring Københavns Havns Inderrhed.

Oversvømmelse som passiv hindring

Når man ser bort fra middelalderens og renessancens borganlæg har vandgrave og oversvømmelses-anlæg kun været benyttet i et fåtal af tilfælde i Danmark til forskel fra mange andre lande f.eks. Holland, hvor det at bygge omfattende oversvømmelses-anlæg for at opstemme eller lede vand i store mængder, der kan hindre eller vanskeliggøre en fjendtlig fremrykning eller et fjendtligt angreb, er noget man har tradition for og stor viden om at udføre.

Nogle af de mest omfattende anlæg i Danmark er opført i forbindelse med Københavns Befæstning samt med de tyske befæstningsanlæg fra 1. og 2. Verdenskrig.

Vest for Københavns ældre bastionære befæstning blev Søerne omkring 1520 stemmet op med en dæmning over Ladegårdsåen. De fik vand, dels ved at vand fra Emdrup Sø blev ledet til Leersøen og derfra videre i åen, og dels ved at vand fra Harrestrup Å blev stemmet op til Damhussøen og tvunget videre op i Ladegårdsåen. Søerne skulle være en passiv hindring under et fjendtligt angreb, og desuden skulle de levere vand til voldgravene. I forbindelse med Den 1. Slesvigske Krig blev dette område i 1848 udbygget med et supplerende oversvømmelsesområde mellem Damhussøen og Leersøen, idet man anlagde en dæmning hen over Ladegårdsåen lidt vest for Jagtvej.

I forbindelse med Københavns Sø- og Landbefæstning (1858-1919) anlagde man de faste anlæg til en meget omfattende vandhindring med tilhørende vandtillægningsanlæg omkring København på landsiden, for i en given situation at kunne etablere en omfattende oversvømmelse af dele af byens omegn.

Under 1. Verdenskrig gjorde tyskerne forberedelser til nogle oversvømmelsesområder i Sønderjylland i forbindelse med Sicherheitsstellung Nord - en forstærket feltbefæstet linie, der blev lagt hen over Jyllands rod fra Slib Sø lidt syd for Haderslev til omkring det sted på Vestkysten, hvorfra Rømhøddæmningen udgår i dag.

Ligeledes blev der af tyskerne under 2. Verdenskrig gjort forberedelser til at skabe nogle oversvømmelsesområder bag de tyske fæstningsanlæg på dele af den jyske vestkyst.

Det er imidlertid kun i forbindelse med

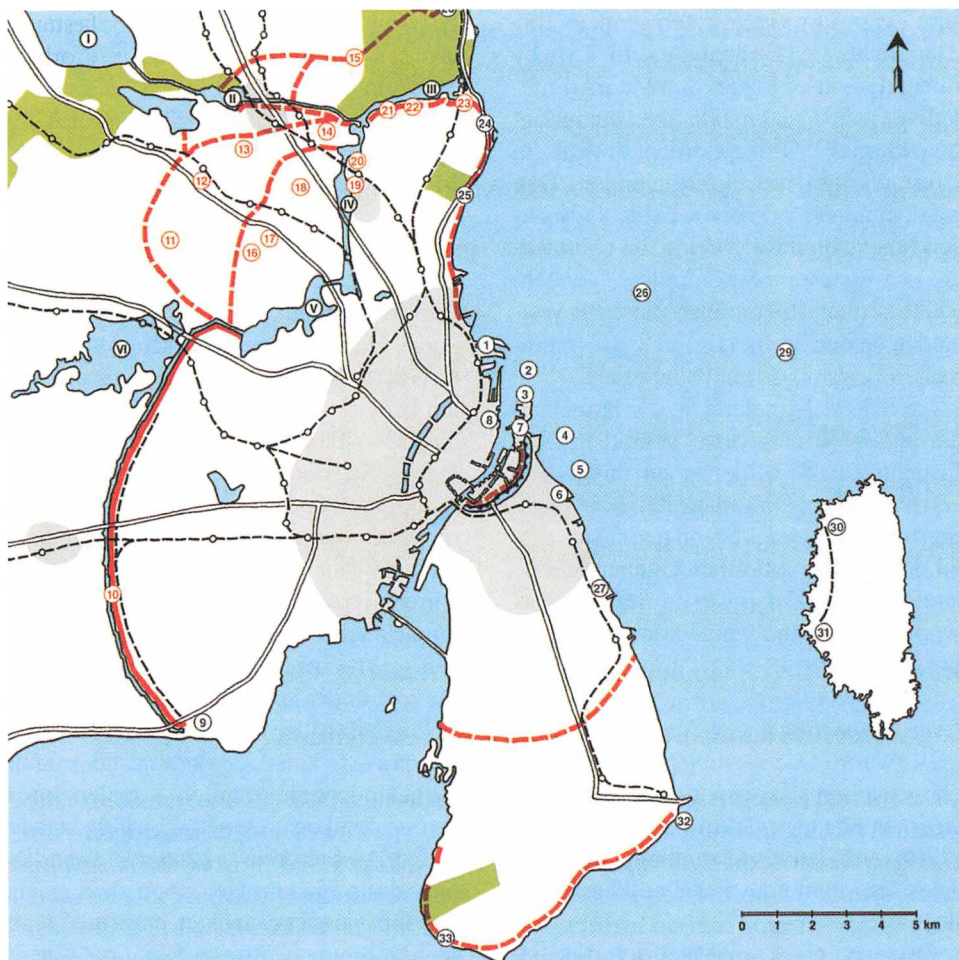
søerne ved Københavns ældre Befæstning og med oversvømmelsesanlægget i forbindelse med Københavns nyere Befæstning, at der blev opført anlæg, der kunne lede vand over større afstande ved hjælp af store vandbygningskonstruktioner. Og af disse var anlæggene i forbindelse med den nyere befæstning langt de mest omfattende.

Terrænet

For at skabe en oversvømmelse af større dimensioner skal man have mulighed for at skaffe vand i store mængder, samtidig med at man har eller kan skabe fysiske muligheder for at transportere vandet, eventuelt ved at man omformer landskabet, så transporten af vandet bliver mulig. Desuden skal man have mulighed for at samle og holde vandet i et til formålet passende område, i den ønskede mængde, så man kan skabe den passive terrænhindring, der vil kunne stoppe fjenden eller tvinge ham til at angribe på et for ham mindre gunstigt sted.

I det foreliggende tilfælde var der kun et sted, Furesøen, hvor der kunne findes vand i tilstrækkelig mængde og i en tilstrækkelig højde. Vandspejlet var ca. 20 m over havets overflade. Men transporten af det ville blive forholdsvis besværlig. Mellem Furesøen og Lyngby Sø lå et gammelt åløb med mange slyngninger, som ikke umiddelbart var egnet til transport af store vandmængder på kort tid - det blev erstattet af en kanal lagt lige hen over slyngningerne.

Fra Lyngby Sø (normalt ca. 18,5 m over havets overflade) skulle vandet igen transporteres i en kanal, der blev gravet gen-

Københavns nyere Sø- og Landbefæstning omkring 1. Verdenskrig, på et tænkt tidspunkt hvor alle fæstningens anlæg eksisterede (dette skete aldrig i virkeligheden). 1. Kalkbrænderi Batteri, 2. Trekroner, 3. Lynetten, 4. Mellemfort, 5. Prøvestenen, 6. Strickers Batteri, 7. Sixtus, 8. Kastellet, 9. Avedøre Batteri, 10. Vestvolden, 11. Gladsaxefort, 12. Bagsværdfort, 13. Lyngbyfort, 14. Garderhøjfort, 15. Fortunfort, 16. Tinghøj Batteri, 17. Buddinge Batteri, 18. Vangede Batteri, 19. Gentofte Batteri, 20. Bernstorff Batteri, 21. Vestre Ordrupkrat Batteri, 22. Østre Ordrupkrat Batteri, 23. Christiansholms Batteri, 24. Hvidøre Batteri, 25. Barakke Batteri, 31. Saltholm Batteri, 32. Dragørfort, 33. Kongelundsfort. I. Furesø, II. Lyngby Sø, III. Nordre Oversvømmelse, IV. Søndre Oversvømmelse, V. Uterslev Mose, VI. Kagsåbassinet. Den første Verdenskrigs feltbefæstningsanlæg er markeret med en rød, stiplet linie. (Gyda Andersen, 1990).

nem Lyngby og videre østpå gennem Tordals Mose og Ermelunden til Lyngby Enge, der var et fugtigt område med mosedrag, som lå i en tidligere, nu tørlagt stenalderfjord, Ordrupfjorden, som gik fra Øresunds kyst ind til Ermelunden. Den havde umiddelbart øst for Ermelundsbakken rimelig uhindret forbindelse til de sydlige oversvømmelsesområder, gennem hvilke vandet skulle transporteres til Vestvolden og den herfra udgående oversvømmelse - Kagsmoseoversvømmelsen.

De dele af Ermelunden, der lå mellem fjorden og Tordals Mose, lå imidlertid på Ermelundsbakken, der er en randmorænebakke, som var blevet skabt af den gletschertunge, hvis smeltevand under sidste istid skabte Ordrupfjorden. Gennem denne hindring skulle der graves en slugt, så oversvømmelsens vand kunne komme frem til Lyngby Enge.

Oversvømmelses anlæggets udformning - 1919. Nordre Oversvømmelse

I beskrivelsen af oversvømmelses anlægget tager jeg udgangspunkt i dets udformning i 1919, fordi denne udformning for størstedelen kan genfindes i det nutidige landskab.

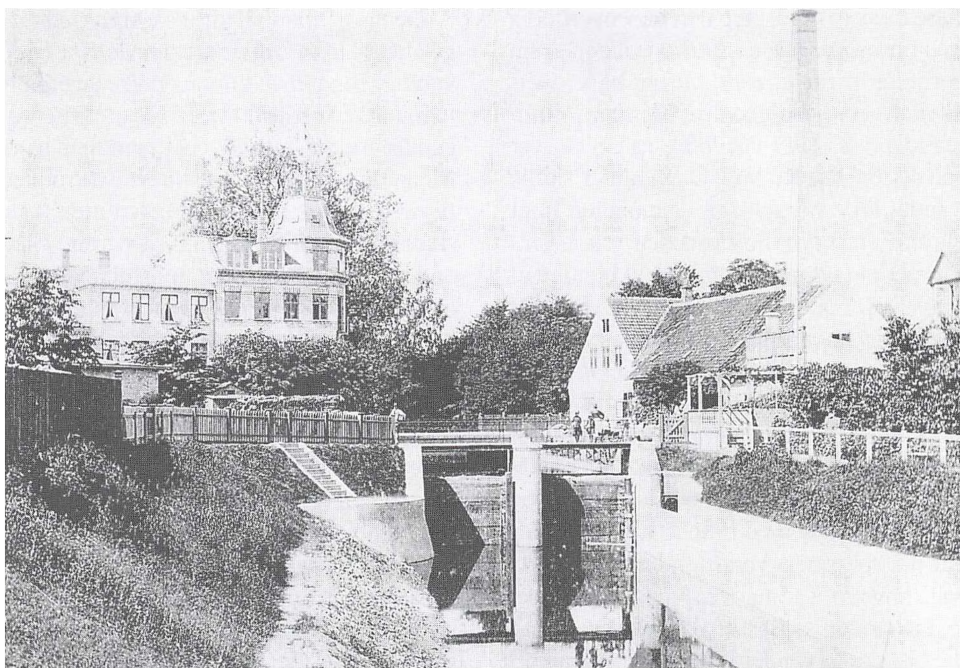
Oversvømmelses anlægget tog sin begyndelse ved den sydlige ende af Furesøen, hvor Mølleåen løber ned mod Frederiksdal. I Frederiksdal lå det stemmeværk, hvorfra man ville starte vandets vej til Oversvømmelsen. Herfra kunne Mølleåens vand reguleres i såvel freds- som krigstid, således at afløbet fra søen i fredstid var tilpasset til Mølleåens møllers behov og i krigstid ville blive tilpasset til de

fyldningsmåder, som kunne vælges ved udgivelsen af ordren til oversvømmelsens etablering.

Mellem Frederiksdals Stemmeværk og Lyngby Sø lå den »kanaliserede« del af Mølleåen, der uden hindringer kunne transportere de store vandmængder det første stykke af vejen til de egentlige oversvømmelsesområder. Lige før Lyngby Sø var der forbindelse med Bagsværd Sø via en kort kanal. Herfra kunne vandmængden fra Furesøen suppleres, og desuden kunne kanalen benyttes i forbindelse med en opstuvning af vand fra Furesøen i Bagsværd Sø og Lyngby Sø i det tilfælde, at man ønskede at skabe et forhåndslager af vand, så man kunne fylde størstedelen af oversvømmelsen, selvom fjenden erobrede stemmeværkerne i Frederiksdal. På østsiden af Lyngby Sø kunne afløbet til det videre forløb af Mølleåen spærres med stemmebjælker i et stemmeværk under jernbanedæmningen.

Fra den sydlige ende af Lyngby Sø udgik den gravede kanal, der ledte vandet ud til Ermelundsstemmeværket. Kanalen løb i en bue op til og under Lyngby Hovedgade til Lyngby Stemmeværk, som lå umiddelbart øst for gaden. Her stoppede vandets frie løb i fredstid, hvilket gav turbådene uhindret mulighed for at hente og afsætte passagerer tæt vest for Lyngby Hovedgade. Strækningen fra Lyngby Stemmeværk til Ermelundsstemmeværket blev holdt vandfyldt, hvilket ville sikre en hurtig vandtransport i krigstid, fordi kanalens bund og sider allerede ville være mættet med vand på hele strækningen frem til den egentlige oversvømmelse.

Vandet i denne del af kanalen kunne,

Lyngby Stemmeværk set fra Kirkegårdsbroen ca. 1910. I baggrunden til venstre ses bygningen Tårnborg, og umiddelbart til højre for stemmeværket ses et sort hul. Det er udmundningen af rørledningen fra Mølleåen til efterfyldning af Fæstningskanalen. Kvisten i toget helt til højre sidder på det hus, hvis modsatte side ses på billedet side 93. Byhistorisk Samling

for at undgå en hel eller delvis tørlægning af kanalen, efterfyldes gennem et rør, der var gravet ned mellem stemmeværket og Mølleåen. Rørledningen var blevet anlagt, fordi man ikke bare kunne linde lidt på Lyngby Stemmeværks stemmebjælker og slippe lidt vand ud i kanalen, for anlægget var hermetisk lukket for gennemstrømning med to rækker stemmebjælker med faststampet jord imellem i begge stemmeværkets gennemløb. Først i forbindelse med klargøringen til en etablering af Oversvømmelsen blev størstedelen af denne

spærring fjernet, så der var gjort klar til at åbne for gennemstrømning.

Der stod altså vand i fredstid i hele kanalsystemet fra Furesøen til Ermelunden, så oversvømmelsen var klar til at blive iværksat med forholdsvis kort varsel.

Fra Ermelundsstemmeværket ville vandet løbe ind i Nordre Oversvømmelses Bassin I, der i øst var begrænset af Dæmning I og i syd af Jægersborgdæmningen, der var adskillelsen til Søndre Oversvømmelse. Bassinet var oprindeligt delt i to, og derfor var Dæmning VI anlagt som adskil-

lelse mellem dem, men den blev overflødig ved ombygningerne i 1909 og ville med sin forholdsvis ringe højde hurtigt blive overskyllet ved fyldningen af bassinet. Vandstanden i Bassin I ville blive ca. 18 m over havets overflade. Ved Dæmning I skulle vandet løbe norden om dæmningen til et stemmeværk på nordøstsiden, og herfra var der et fald på ca. 6 m ned til bunden af Bassin II. For at hindre det faldende vand i at hule bassinbunden umiddelbart bag dæmningen ud og derved svække den, samt for at hindre en ukontrollabel transport af jord i Bassin II, var der konstrueret en styrteseng af beton, som opfangede vandet, sænkede dets hastighed noget og ledte det stadig med rimelig høj fart vandret ud i bassinet. Vandstanden i Bassin II ville blive ca. 12,5 m over havets overflade.

For enden af Bassin II ligger Dæmning II; her skulle vandet ledes over dæmningen, som var forsynet med et overløb med et stemmeværk i den nordlige ende af dæmningens top. Herfra skulle vandet falde ca. 5 m ned til bunden af Bassin III-IV, og for at hindre jordproblemer var der også her anlagt en styrteseng, som skulle dæmpe vandets fart og styre udløbet ved bassinbunden. Dæmning III blev fjernet omkring 1908 i forbindelse med, at Klampenborg Galopbane skulle anlægges.

Ved Dæmning IV skulle vandet ledes syd om dæmningen gennem et stemmeværk i niveau med bunden af dæmningen, og herfra ledtes vandet videre gennem Bassin V til Dæmning V, der lå under peronerne på Klampenborg Station. På vej hertil kom man forbi nogle uheldigt anbragte, civile konstruktioner.

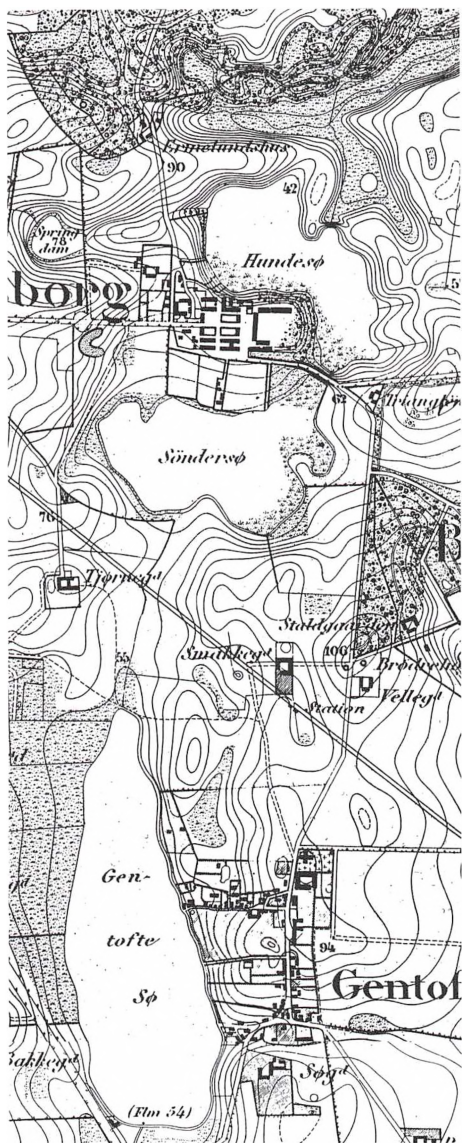
Dengang man opførte fæstningsanlægget, købte man kun de arealer, der var nødvendige for at man kunne opføre de enkelte militære konstruktioner. De omkringliggende arealer forblev civil ejendom med fri handelsret, fordi man ikke havde midler til også at købe retten til servitutter, som skulle forhindre byggeri, skovbrug eller andet, der kunne hindre den militære brug af de opførte anlæg. Derfor kom man blandt andet i den uheldige situation, at et civilt byggekonsortium i 1903 opførte de første af »de engelske rækkehuse« lige vest for Klampenborg Station ude i det designerede Bassin V. I krigstid skulle de ganske vist sprænges i luften før Oversvømmelsens etablering, men vandstanden kunne ikke mere blive tilstrækkelig til at hindre en fjende i at vade igennem den del af bassinet. Denne del af Oversvømmelsen var dog heldigvis den kraftigst beskyttede, idet Christiansholms Batteri, der havde elleve 15 cm kanoner, lå få 100 m bag området.

Bassin V, der ville få en vandstand på ca. 4,4 m over havets overflade, stod ved en forgrening i forbindelse med den våde grav ved Christiansholms Batteri, som løb dels foran de to batteriliniér ud til Strandvejen og dels rundt omkring fordelen i anlægget.

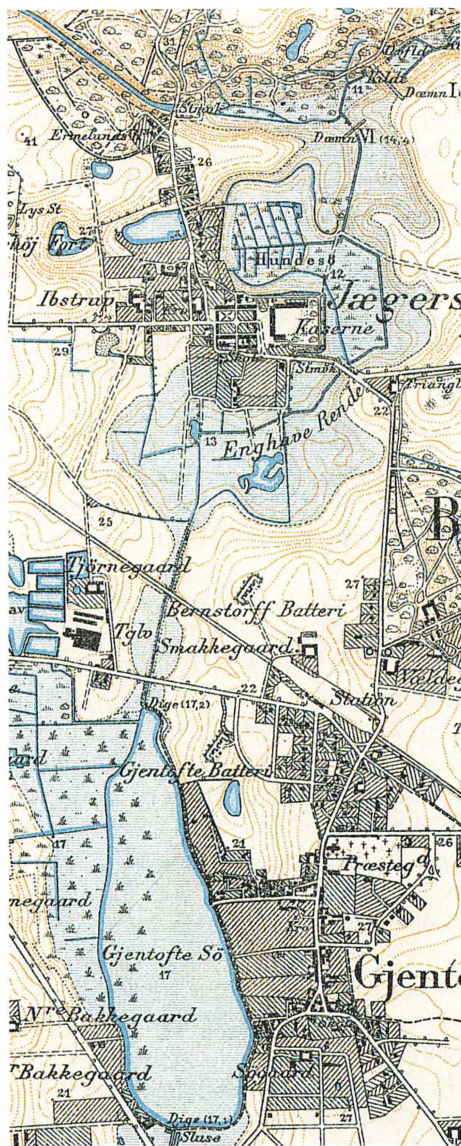
På østsiden af Dæmning V lå de to små bassiner, VI og VII, ud mod Strandvejen adskilt fra denne ved Dæmning VII og VIII. De ville få samme vandstand som Bassin V.

Søndre Oversvømmelse

Søndre Oversvømmelse tager sin begyndelse ved Jægersborgdæmningen, der dan-

Området mellem Ermelunden og Gentofte i 1855. Udsnit af: Københavns Omega i VI Blade, Blad II og IV, 1:20.000. Kortet er opmålt i 1852, rettet og tegnet i 1855.

Vestenden af Nordre Oversvømmelse og den nordlige del af Søndre Oversvømmelse o. 1900. Udsnit af: Generalstabens fortrolige Kort, blad p.8, 1:20.000.

ner den søndre afgrænsning af Bassin I. Herfra kunne vandet ledes sydpå gennem et stemmeværk, som ligger inde i den vestlige del af dæmningen, og videre ud i den tørlagte Sønderlø og herfra gennem Sønderløkanalen til Gentoft Sø. Ved indløbet til nordenden af søen lå et dige, der i fredstid var en del af styringen af afløbet af søens vand, og ligeledes lå der et dige ved sydenden ved søens afløb til Gentofterenden. Disse to diger ville blive overskyllet, og Oversvømmelsens vand ville fortsætte sydpå gennem Gentoftkanalen, som går ned til Søborghusrenden, der er forbindelsen mellem Utterslev Mose og Emdrup Sø. Vandstanden i denne del af Oversvømmelsen ville blive ca. 18 m over havets overflade.

For at hindre Oversvømmelsens vand i at løbe til Emdrup sø i krigstid, men tillade en mulig afvanding af Utterslev Mose i fredstid, blev der hen over Søborghusrenden lagt en stor dæmning med et underliggende stemmeværk, der regulerede vandet i renden i fredstid, men blev lukket ved etableringen af Oversvømmelsen i krigstid. Oversvømmelsens vand ville så blive tvunget op i Utterslev Mose og gennem denne videre til Vestvoldens grav. Herfra ville det blive ledet til Kagsmosen, hvor det skulle danne et meget omfangsrigt oversvømmelsesområde, som ganske vist ikke ville blive særligt dybt. Men da det dækkede Kagsmosen og andre sumpede områder, der af hensyn til fredstids anvendelsen af området var gennemskåret af dybe grøfter foruden af åerne Kagså og Harrestrup Å, ville det blive impassabelt for en fjendtlig fremrykning.

Vandet skulle løbe fra Vestvoldens grav gennem et overløb på gravens yderside ved voldens Punkt XX. Det er på næsten samme sted, hvor Harrestrup Å, der var rørført i tre ledninger, og to vandledninger fra Københavns Vandforsyning krydser under graven. Disse ledninger var alle forsynet med stemmeværker, så det var muligt at stoppe vandets løb mod København og i stedet tvinge det op gennem et overløb i graven og videre tilbage i Kagsmosen.

De tilhørende befæstningsanlæg

Syd for Frederiksdal, gemt væk bag Lyngby Sø, ligger Lyngbyfort, der var bestykket med 6 stk. 15 cm kanoner og 2 stk. 75 mm kanoner til fjernkamp. Ved den vestlige del af Nordre Oversvømmelse lige syd for Ermelundsbakken ligger Garderhøjfort, som var bestykket med 5 stk. 15 cm kanoner og 2 stk. 75 mm kanoner. Og i den anden ende af Nordre Oversvømmelse lige syd for Klampenborg ligger Christiansholms Batteri, som dengang var et komplekst anlæg bestående af et fort og to batteriliniér, der tilsammen var bestykket med 11 stk. 15 cm kanoner og 6 stk. 9 cm Kanoner.

De tre fortens kanoner kunne tilsammen dække Tilledningsanlægget, Nordre Oversvømmelse og størstedelen af Søndre Oversvømmelse, men forterne var afhængige af observatører til at lede skydningerne ind over størstedelen af området, fordi der ikke var direkte indsyn til deres kampområder i dagslys på grund af bevoksning, bebyggelse og andre terrænhindringer og om natten desuden på grund af afstandene, fordi området ikke kunne dækkes med projektløys.

En del af forsvaret af anlægget kunne gennemføres fra forterne med forberedte skydninger, hvortil alle skuddata var beregnet i fredstid. Men som supplement til de to østlige forter var der blevet anlagt mindre batterier med lettere bevæbning og projektører på hensigtsmæssige steder. De kunne, da de havde direkte indsigt til deres kampområde, hurtigt tage kampen op med fjenden og enten ved direkte eller flankerende skydning holde deres kampområder fri for fjendtlig indtrængning. Flankerende skydning er skydning på tværs af fjendens angrebsretning, det vil sige, at man skyder ind i siden på angriberen. Disse mindre anlæg var typisk anbragt for enden af dæmningerne for at hindre et fjendtlig angreb hen over de få landfaste passager i Nordre Oversvømmelse.

Syd for Dæmning I lå den såkaldte Hovmarksstilling. Dens opgave var at hindre fjenden i et direkte stormløb over dæmningen. Hovmarksværket var udrustet med projektører og maskingeværer, og Dæmningsbatteri I var armeret med to dobbeltløbede maskingeværer i feltlavet. Desuden kunne dæmningen beskydes fra Vestre Ordrupkrat Batteri, der nærmest kan sammenlignes med en af Vestvoldens dobbeltkaponierer. Det blev anlagt, så det var dækket mod indsyn fra fjenden og fjendtlig beskydning, ved sydenden af Dæmning II, og dets kampopgaver var at beskyde Dæmning I og Dæmning III med flankerende ild.

Dæmning II blev forsvaret af Dæmningsbatteri II og af Østre Ordrupkrat Batteri, der var magen til Vestre Ordrupkrat Batteri. Dæmningsbatteri II ligger syd for Dæm-

ning II lige øst for dæmningsroden. Det består af to betonstandpladser, som hver skulle danne fundament for et mobilt pansertårn med en 53 mm kanon til direkte beskydning af dæmningen. Østre Ordrupkrat Batteri, der ligger for enden af Dæmning III ligesom Vestre Ordrupkrat Batteri ved Dæmning II, havde til opgave at holde Dæmning II og Dæmning IV under flankerende ild med en 75 mm kanon og en 47 mm kanon mod hver dæmning.

Mellem Dæmning II og Dæmning III's tilbageværende dele ligger på bassinets sydside et batteri til to dobbeltløbede maskingeværer i feltlavet. Det skulle hindre en eventuel fjendtlig overgang på et sted, hvor lav vandstand ville kunne muliggøre en sådan.

Ved den nu fjernede Dæmning III lå Dæmningsbatteri III lige foran Østre Ordrupkrat Batteri ved dæmningsroden. Det var et maskingeværbatteri til to dobbeltløbede maskingeværer i feltlavet. Det blev bibeholdt, selv om det kom til at ligge bag en tribune, da denne i en krigssituation skulle fjernes, og batteriet kunne herefter assistere det ovennævnte maskingeværbatteri med at hindre en fjendtlig krydsning af bassinet.

Syd for Dæmning IV lå Dæmningsbatteri IV, der med to pansertårne med 53 mm kanoner var tilsvarende til Dæmningsbatteri II. Det skulle med direkte beskydning hindre et fjendtligt angreb ned over dæmningen fra Dyrehavsbakken. Desuden kunne dæmningen beskydes flankerende fra Østre Ordrupkrat Batteri.

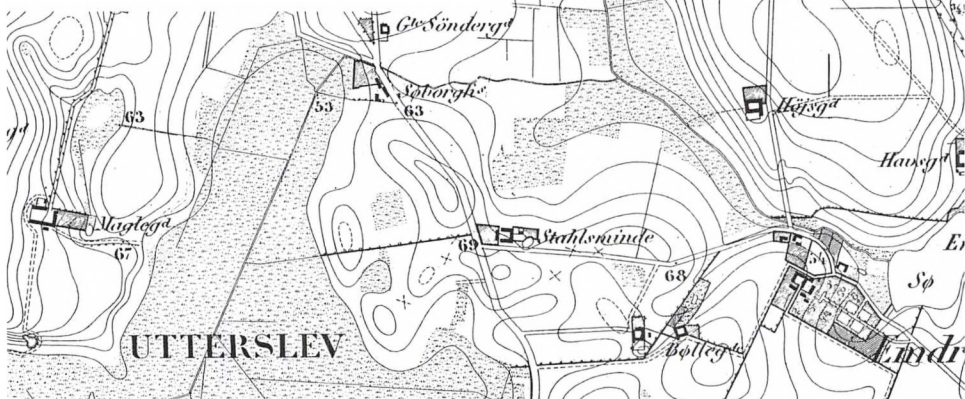
Klampenborg Station og Strandvejen, Dæmningerne V, VII og VIII, blev som

nævnt ovenfor beskyttet af det umiddelbart bagved liggende Christiansholms Batteri.

Opførelsen 1885 - 1918

Fra 1853 til 1881 blev der udarbejdet flere forslag til en fuldstændig befæstning af København som erstatning for den gamle bastionære befæstning, der ikke kunne forhindre englænderne i at erobre København i 1807. Og i alle disse forslag indgik større eller mindre oversvømmelsesanlæg, der som passive forhindringer skulle være med til at holde en fjende udenfor bombardementsafstand af Københavns centrale dele. Fæstningsanlæggene i de forskellige forslag flyttede sig over årene længere og længere væk fra byen på grund af udviklingen af artilleriet, der fik forøget rækkevidde. Men i forslaget fra 1881 er fæstningen udformet, nærlig som vi kender den i dag.

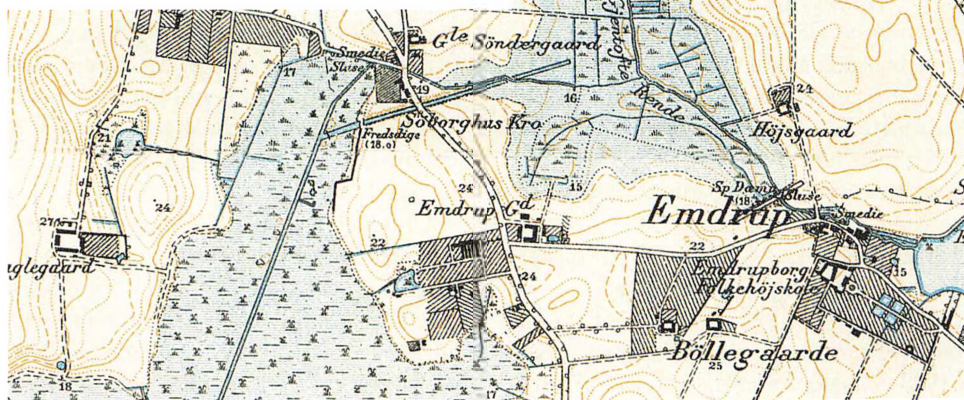
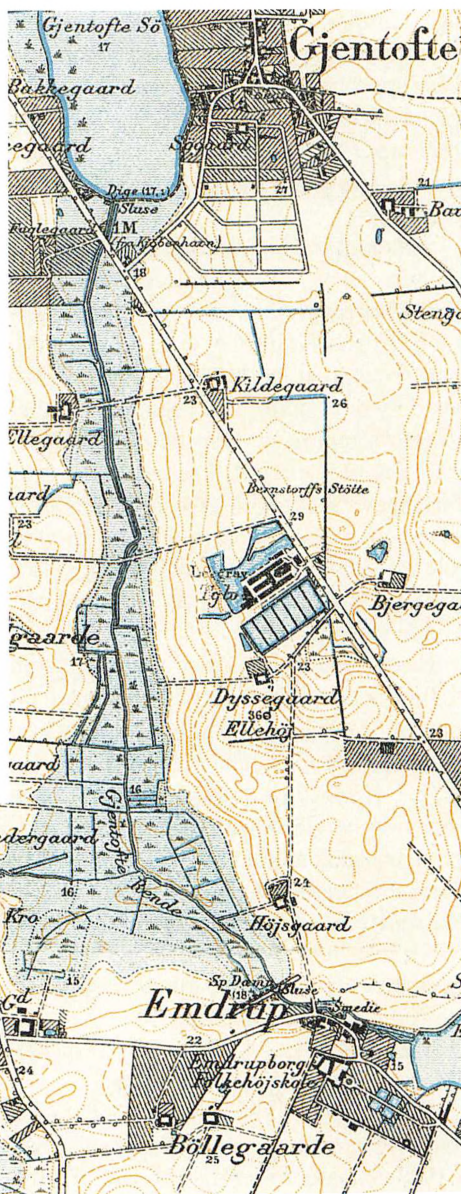
Men de politiske uoverensstemmelser, der hindrede fæstningens opførelse, stoppede ikke, og først da Højregeringen i 1885

Området mellem Gentofte Sø og Utterslev Mose i 1855. Udsnit af: Kjøbenhavns Omegn i VI Blade, Blad II og IV, 1:20.000.

sammen med Landstinget og med Kong Christian d. 9's billigelse vedtog den første provisoriske finanslov, kom detailprojekteringen af fæstningen i gang, og med de efterfølgende provisoriske finanslove frem til 1893 blev Københavns nye Sø- og Landbefæstning opført. I 1894 blev der sluttet et politisk forlig mellem Højre og Venstre (politik var lettere at overskue i 1890'erne end i dag), som medførte, at fæstningen fremover kunne vedligeholdes, men at den ikke måtte udbygges yderligere.

Detailprojekteringen omfattede en udstikning af anlægget fra Frederiksdal til Ermelundshuset i terrænet med opmåling og nivellering af de fornødne tværprofiler, samt en udførelse af de nødvendige beregninger af vandets strømning og af dets påvirkning af de faste konstruktioner gennem hele det projekterede anlæg. I februar 1886 kunne Ingeniørkorpset fremsende »Forslag til den almindelige Plan for Oversvømmelsen af Lyngby Enge« sammen med en plan for Landbefæstningens egent-

Den sydlige del af Søndre Oversvømmelse omkring 1900. Udsnit af: Generalstabens fortrolige Kort, blad p.8 og p.7, 1:20.000.

lige kampanlæg til beskyttelse af Oversvømmelsen på Nordfronten. Planerne blev approberet i marts samme år og indgik i den næste provisoriske finanslov, der pr. 1. april 1886 bevilligede penge til opførelsen af de første anlæg i Københavns Befæstning.

Arbejdet med opførelsen af Oversvømmelsens anlæg og de tilhørende kampanlæg, Christiansholms Batteri og batterierne i Ordrup Krat, blev kort tid efter udbudt i licitation, og det blev afsluttet i begyndelsen af juni 1889. Samtidig påbegyndte foreningen »Den frivillige Selvbeskatning til Forsvarets Fremme«, der normalt blev omtalt som »Fædrelandets Forsvar«, at bygge Garderhøjfort, som stod færdigt i 1892. Fortet blev bygget for penge, der var indsamlet ved en landsdækkende indsamling.

Bassin III-IV blev oprindeligt anlagt som to bassiner med Dæmning III imellem, men omkring 1908 svækkedes Oversvømmelsen alvorligt, idet Dæmning III blev fjernet for at give plads til en væddeløbsbane. For at modvirke nogle af generne ved dette indgreb, byggede man Dæmning IV om. Man forøgede højden, så det var muligt at give Bassin III-IV en højere vandstand på cirka 8,2 m over havets overflade, og man forøgede bredden, for at den kunne modstå det derved forøgede vandtryk. Man fjernede dog ikke omløbet bag Dæmning III og heller ikke de tilhørende kampanlæg.

Cirka 20 år efter færdiggørelsen af Oversvømmelsens anlæg påbegynder man i 1908 en modernisering af nogle af dem, for at blive i stand til at fylde med en større vandhastighed end man havde påregnet

tidligere (se skema s. 31). Men da der på grund af forliget i 1894 ikke ville blive bevilliget penge til ombygningsarbejder, var man nødt til at udføre dem med de få civilarbejdere, som man rådede over ved Nordfrontens Bygningsdistrikt.

De arbejder, der blev udført, var for det første en uddybning af indløbet fra Furesøen til Mølleåen, som havde en uheldig tendens til at sande til på grund af materielle vandringer fra sø mod å. Desuden blev kanalløbet ind til Frederiksdals Stemmeværk oprenset, og for at forsøge at undgå senere tilsandinger af indløbet, byggede man to høfder ud i Furesøen - en på hver side af indløbet fra sø til å. Disse arbejder blev betalt ved en indsamling blandt fynske godsejere, og uddybningsmaterialerne blev deponeret som en jordhøj, der stadig ses ved Hjortholm på nordøstsiden af kanalens udløb fra søen.

For det andet blev der opført en betone mur langs en del af nordsiden af kanalen mellem Jernbanebroen over Fæstningskanalen og Lyngby Hovedgade, for at hindre overløb til Mølleåen ved hurtig fyldning af Oversvømmelsen, og for det tredje blev der i toppen af Dæmning II bygget et overfald med stemmebjælker, og i bunden af Bassin III-IV blev den tilhørende styrteseng støbt i beton.

Umiddelbart før 1. Verdenskrig blev anlæggene til direkte beskydning af Dæmning I bygget for midler, som var indkommet i forbindelse med »Forsvarsindsamlingen af 1913«. Arealet, som den blev lagt på, var blevet stillet vederlagsfrit til rådighed for Forsvaret af en privat person. Stillingen blev anlagt i forbindelse med en

Gennemgravningen af Ermelundsbakken i 1887 set mod Ermelunds Stemmeværket. Byhistorisk Samling

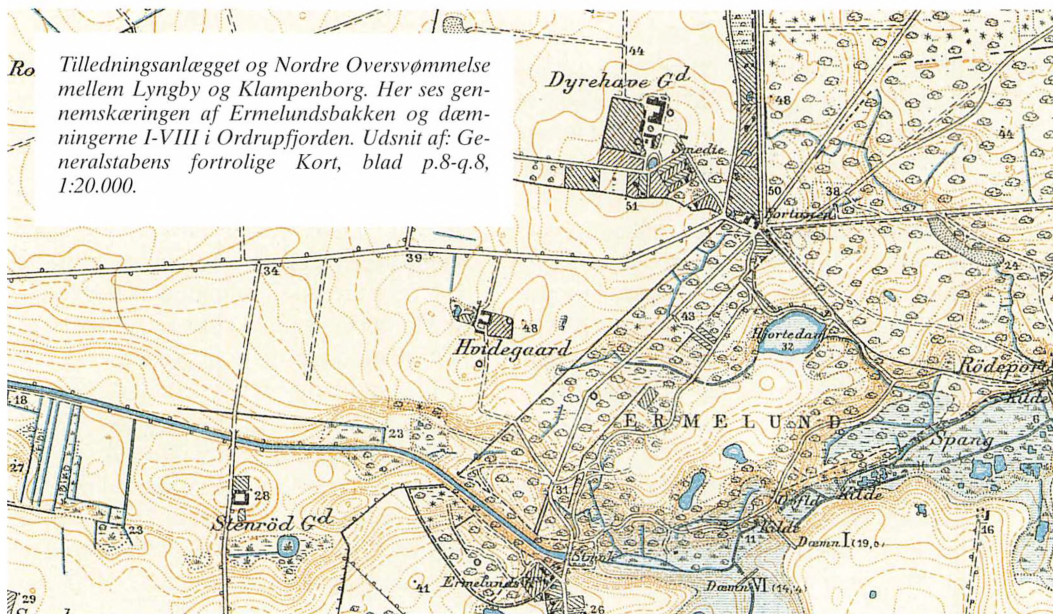
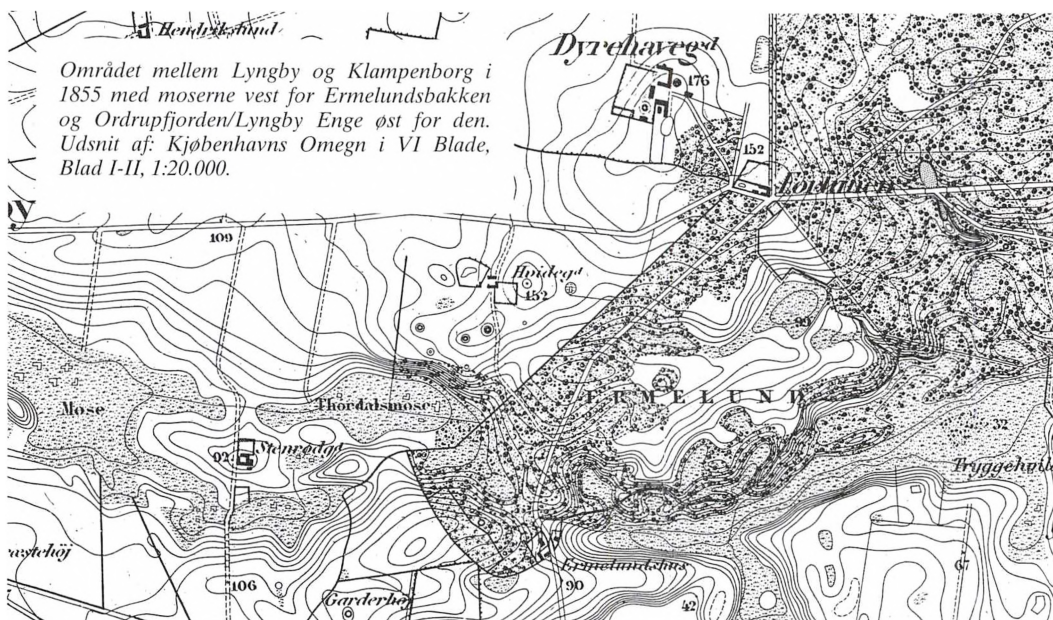
øvelse i 1913 som en feltbefæstet stilling med pigtrådshegn og skyttegrave, og af faste anlæg havde den et lille lukket anlæg, der blev kaldt Hovmarksværket, samt Dæmningsbatteri I.

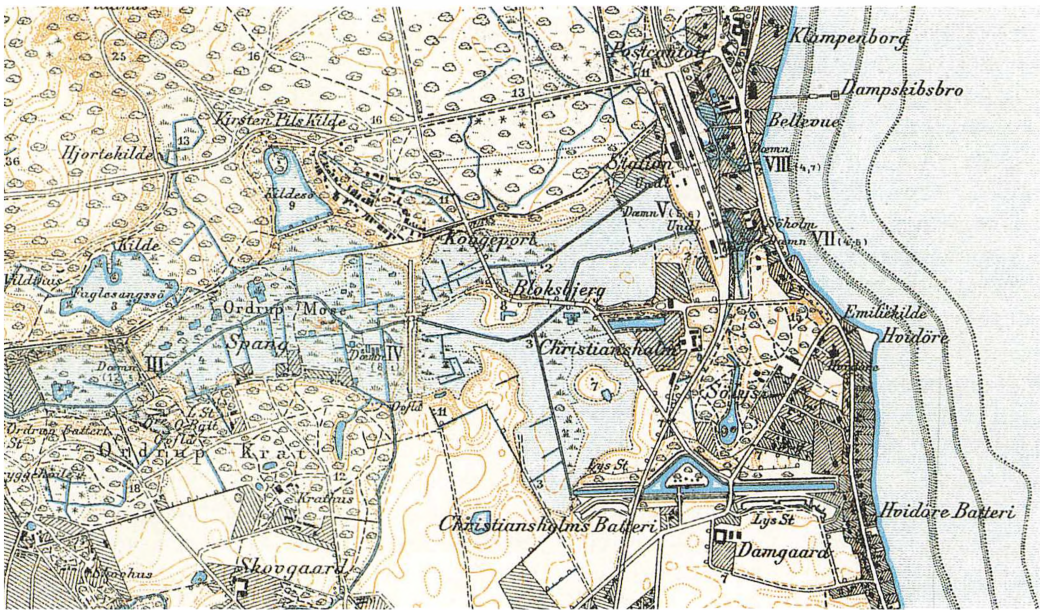
Under krigen blev der anlagt skyttegravsanlæg til beskyttelse af alle overgangene over Oversvømmelsen samt i toppen af de fleste af de nordvendte brinke på bassinerne I til III-IV for at medvirke til at hindre en fjendtlig overgang over bassinerne.

Fredstid

Der var kontinuerligt tilkommanderet en kaptajn, der var leder af Oversvømmelsen, og som skulle føre tilsyn med anlægget i fredstid for at tilsikre, at alt var i funktions-

duelig stand, hvis der kom krig med en etablering af Oversvømmelsen til følge. Han skulle sørge for vedligeholdelsen af hele oversvømmelses anlægget med assistance fra Nordfrontens Bygningsdistrikt, og han skulle »særlig have sin Opmærksomhed henledt på Tilsandingen af Indløbet fra Furesø til Fæstningskanalen, på de af Dampbaadsfarten i Kanalen forårsagede Ulemper og på Dæmningerne«. Lederen, hvis arbejdsopgaver i fred og krig var nedfældet i en fortrolig instruks »Oversvømmelsens Etablering - Instruks for Lederen«, havde kontor på Jægersborg Kaserne, hvorfra han løbende havde en nær kontakt til blandt andre Nordfrontens Bygningsdistrikt, Vestfrontens Bygnings-

distrikt, Fuursø-Møllestrøms Interessentskab og Københavns Vandforsyning.

Etablering af Oversvømmelsen i krig

Ved en etablering af Oversvømmelsen i en krigssituation ville der blive noget mere aktivitet om anlæggene. Den blev imidlertid aldrig sat i værk selv ikke under 1. Verdenskrig, hvor hele befæstningen var fuldt bemandet og gjort klar til krig. Men det ville være sket på følgende måde.

Lederen fik stillet et kommando med yderligere to officerer, to sergenter, fem korporaler, 88 underkorporaler og menige samt en transportafdeling med tre trainsoldater, tre hestepassere, tre rideheste, seks trækheste og tre vogne til rådighed. Endvidere fik han tildelt en sergent og tre civile funktionærer til etablering af »Oversvømmelsens Kontor« på Jægersborg Kaserne, og hertil blev Oversvømmelsens arkivkasser leveret. Derudover kunne lederen forvente at få stillet 100 arbejdstropper til rådighed, men det kunne ikke garanteres, at de kunne give møde samtidig med resten af kommandoet.

Som noget helt særligt fik lederen, der skulle stå til rådighed dag og nat under Oversvømmelsens etablering, stillet en »Automobildroske med Chauffør« til rådighed til transport fra anlæg til anlæg.

Oversvømmelseskommandoet blev formeret på Lyngby Stationsplads, og her blev det inddelt i en afdeling til Frederiksdal-Lyngby området, en afdeling til Ermelund-Sundet området og en mindre reservestyrke.

Hvert af anlæggene blev bemandet med en befalingsmand eller en underkorporal og et antal menige ud fra instrukserne for

betjening af det enkelte anlæg, og man gik straks i gang med at klargøre til etablering af Oversvømmelsen. De to officerer havde overopsynet med hver sit af de to områder kommandoet var fordelt på, og de modtog meldinger, efterhånden som anlæggene var klar, og de afgav melding til lederen, når hele deres afsnit var klar.

Lederen tog hurtigst muligt kontakt til Københavns Vandværk, som blev anmodet om at gøre klar til at afbryde for drikkevandsledningerne under Vestvolden. Herudover tog han kontakt til Vestfrontens Bygningsdistrikt, der skulle stille en konduktør til rådighed for oversvømmelseskommandoet i forbindelse med lukning af stigbordene i Harrestrupåens underløb under Vestvolden. Desuden skulle bygningsdistriktet stille personel til assistance i forbindelse med en eventuel efterfyldning af Vestvoldens gravafsnit syd for sikkerhedsdæmningen ved Voldens Punkt XVI. Herefter kontrollerede lederen alle de nødvendige telefonforbindelser og meldte så til den kommanderende general, at Oversvømmelsen var klar til etablering.

Når ordren til etablering af Oversvømmelsen blev givet, indeholdt den oplysning om hvilken del, der skulle fyldes først, og med hvilken hastighed, Oversvømmelsen skulle etableres. Der blev så fra lederen givet besked til de to officerer, der sørgede for, at fyldningen gik i gang.

Hele dette forløb var, bortset fra at åbne for vandstrømmen, blevet gennemprøvet under øvelser. Det meste af kommandoets mandskab havde prøvet alle procedurerne før, så etableringen ville kunne iværksættes uden problemer.

Dæmning I's stemmeværk og styrteseng i 1887.

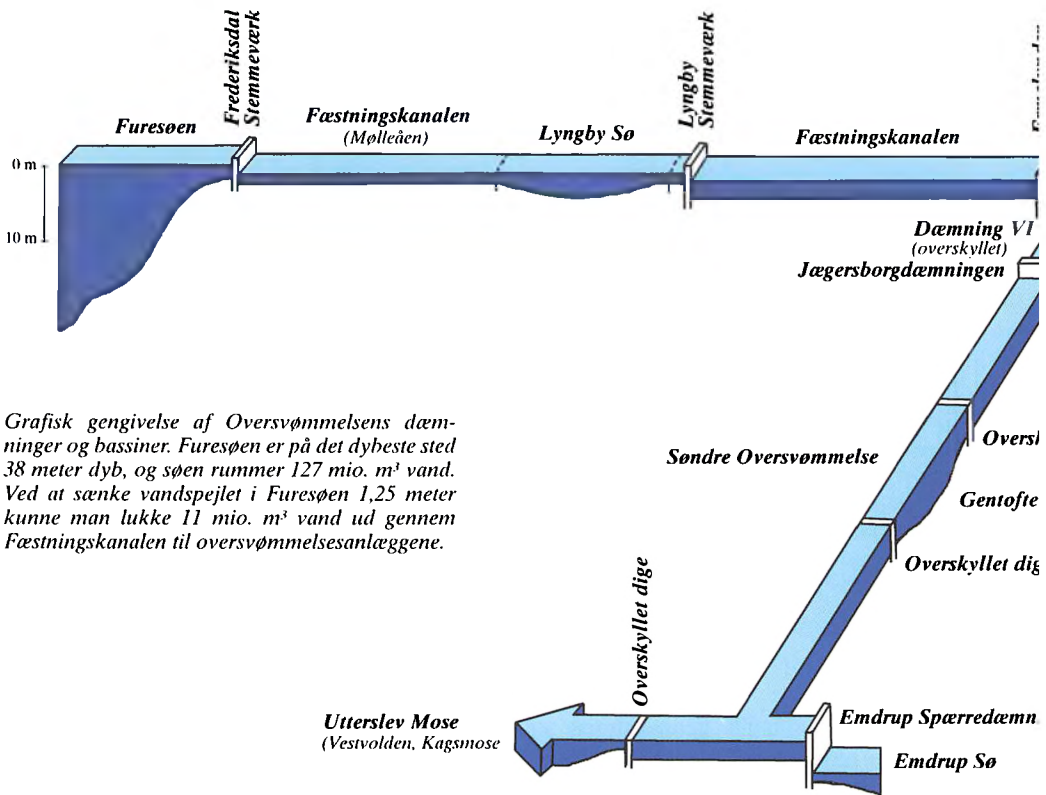
Byhistorisk Samling

Men en ting skulle gennemføres, som man ikke havde prøvet før, man skulle fjerne alle hindringer for vandets frie transport og udbredelse i bassinerne. Det vil sige, at man skulle sprænge eller rydde alle bygninger og andre faste anlæg, samt at man skulle fjerne alle store træer og andre ting, der kunne hindre eller forsinke etableringen af Oversvømmelsen. Det var på dette tidspunkt, at »de engelske rækkehus« blev sprængt.

Der ville dog opstå problemer, hvis fjenden var kommet for tæt på anlæggene inden etableringens iværksættelse. Så stillede tingene sig noget anderledes, fordi man kunne komme i en så truende si-

tuation, at man var tvunget til at udføre de forberedte sprængninger af et eller flere af stemmeværkerne, mens man var under fjendtlig beskydning. I en sådan situation ville Oversvømmelsen blive etableret på hurtigste måde indenfor 1-1½ døgn, og det ville sandsynligvis ikke være muligt, at tage synderlig hensyn til kanalerne og dæmningsanlæggene ved vandets passage.

Man kunne dog i en given situation, hvor man ikke ønskede en etablering af Oversvømmelsen, måske nøjes med at åbne for Frederiksdals Stemmeværk og lade Lyngby Stemmeværk forblive lukket. Herved kunne man samle vand nok i

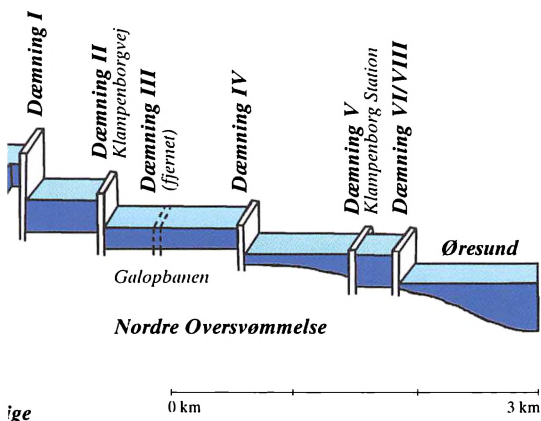
Grafisk gengivelse af Oversvømmelsens dæmninger og bassiner. Furesøen er på det dybeste sted 38 meter dyb, og søen rummer 127 mio. m³ vand. Ved at sænke vandspejlet i Furesøen 1,25 meter kunne man lukke 11 mio. m³ vand ud gennem Fæstningskanalen til oversvømmelsesanlæggene.

Lyngby Sø og Bagsværd Sø til på et senere tidspunkt at være i stand til at etablere Nordre og Søndre Oversvømmelse, men ikke Kagsmoseoversvømmelsen. Den måtte i så fald fyldes meget langsomt ved at man lukkede for underløbene for Harrestrup Å og drikkevandsledningerne. Men da området for en dels vedkommende var vådområder, ville de forholdsvis hurtigt blive svære at operere i for en fjendtlig styrke.

Men i idealsituationen ville Oversvømmelsen blive gennemført ved en »fredelig« fyldning i henhold til skemaet side 31.

Af de nævnte fyldningsmåder var den med 13m³ pr sekund til Nordre Oversvømmelse den foretrukne ud fra de beregninger man havde gjort i forbindelse med anlæggets dimensionering.

Når anlægget var blevet fyldt, ville der være strømmet ca. 11 millioner m³ vand gennem Frederiksdals Stemmeværk, og

Furesøens vand ville være blevet sænket lidt over en meter alt efter vandmængden i de øvre dele af Mølleåsystemet. I en periode med meget tørt og varmt vejr ville tilstrømningen til søen ikke være særlig stor, og så ville vandstanden i Furesøen blive sænket med næsten 1½ meter.

Efter fyldningen ville Tilledningsanlæggets stemmewærker blive reguleret, så vandets hastighed blev nedsat, og man overgik

herefter til at efterfyldte de enkelte bassiner efter behov

Såfremt der blev sluttet fred, mens Oversvømmelsen var etableret, ville man først åbne for afløbet til Mølleåen, og dernæst lukke for stemmewærkerne i Lyngby og Ermelunden. Og for så at komme af med vandet i bassinerne, ville man åbne for alle dæmningernes og Vestvoldens underløb, og lade vandet løbe ud i Øresund, Emdrup Sø og Harrestrup Å.

Tiden efter 1920

Kort tid efter 1. Verdenskrigs afslutning begyndte Forsvarsministeriet at demilitarisere alle anlæggene i befæstningen. Dette berørte ikke Oversvømmelsen i nærværdig grad. Men efter vedtagelsen af »Lov om nedlæggelse af Landbefæstningen« i 1920 blev alle dele af Landbefæstningen enten solgt eller overgivet til andre statsinstitutioner. En del forblev under Finansministeriet, som udlejede dem til Forsvarsministeriet til depot- eller øvelsesformål, f.eks. blev Vestvolden anvendt som øvelsesterræn og depotområde. Oversvømmelsens anlæg var der imidlertid ingen militær anvendelse for, så de blev solgt til beliggenhedskommunerne eller overdraget til Statsskovvæsenet.

Fæstningskanalen fra Lyngby Hovedgade til Ermelunden blev tørlagt i slutningen af 1920'erne, og den blev herefter anvendt som udgravning til en afvandsledning, der ledte og stadig leder overfladevand fra Lyngby til Øresund, og på strækningen fra Ermelunden er Enghaverenden, som løb i bunden af Nordre Oversvømmelse, ledt ned i rørledningen. Der

hvor rørledningen krydser Dæmning I og II, er den sluttet til de oprindelige fredsunderløb. De fysiske spor af disse ledninger i det nutidige landskab er de mange inspektionsbrønde, der ses på strækningen langs Ermelundsstien og i bunden af bassinerne.

Overpå disse ledninger, men stadig lidt nede i kanalen, blev Ermelundsstien anlagt. Senere blev kanalen fyldt op bl.a. med affald, så stien kom op i niveau med det omliggende terræn. Den eneste del, der ikke blev fyldt op, var strækningen mellem Lyngby Hovedgade og Toftebæksvej.

Ermelundsgennemskæringen tiltrak sig i slutningen af 1960'erne de to beliggenhedskommuners opmærksomhed, idet begge havde behov for lossepladser. Og i skøn samdrægtighed fyldte de to kommuner over de næste år skåret i landskabet op med affald og på Lyngby-siden også med jord fra udgravningen til Lyngby Storcenter's parkeringskælder - centeret blev opført på den gamle gasværksgrund.

Samtidig med etableringen af lossepladsen rev man den gamle Ermelundsbro med det underliggende stemmeværk ned og byggede den nye betonbro. I Ermelunden dækkede Statsskovvæsenet på nogenlunde samme tid Dæmning I's stemmeværk og styrteseng til på grund af nedstyrtningsfaren for publikum, der gik tur i den del af Ermelunden, og desuden blev næsten hele Dyrehavestillingen og Taarbækfort tildækket. Tilsyneladende var skov og beton lige pludselig ikke forenelige mere.

Ved Østre Ordrupkrat Batteri har Galopbanen over de sidste 30-40 år fyldt op på

østsiden af batteribygningen, og der er desuden blevet bygget stalde i to af gennemløbene fra Dæmning III's krigsomløb. I den vestlige del af Bassin V blev der på østsiden af Dæmning IV over en længere årrække fyldt op og jævnet ud til parkeringsplads for Bakken. Og desuden fik Galopbanen lov til at udvide dele af anlægget, der kom til at gribe ind i dæmningen på vest og sydsiden i en sådan grad, at Dæmning IV er blevet næsten usynlig.

DSB har udvidet baneaktiviteterne på Dæmning V, så den har mistet sin karakter af dæmning, og Dæmning VII og Dæmning VIII er blevet fjernet og bassinerne bag dem bebygget.

Ved Christiansholms Batteri er graven tørlagt og Hvidørevej anlagt på den øst-vest gående del, mens resten er udlagt til haver. Sydsiden af gravskræningen er to steder blevet ændret kraftigt ved gennembrudene af Ordrup Jagtvej og Ordrupvej. Hele batteriområdet inklusiv fordelten er blevet udstykket og bebygget med villaer. Fordelen har over årene været anvendt til så forskellige og besynderlige ting som bananmodneri, bl.a. for Kirkeby Bananer, og depot for røntgenplader for Gentofte Amtssygehus.

Syd for Jægersborgdæmningen er Sønderøkanalen mellem Sønder sø og Gentofte Sø blevet tørlagt, og den sydlige del af Ermelundsvej er anlagt på strækningen, fra omtrent der hvor Sønder søvej rammer Ermelundsvej og til Brogårdsvej. Overskylningsdæmningerne nord og syd for Gentofte Sø er fjernet, og søens overskudsvand ledes nu til et rørsystem, der indgår i Københavns Vandforsyning.

Emdrup Spærredæmning er for størstedelen fjernet, og tilledningssystemet til Utterslev Mose er delvist fjernet og delvist ændret så kun afløbsstyringen fra mosen mod Emdrup Sø eksisterer i en moderniseret udgave. Vestvoldens grav er uændret, bortset fra et nyt stemmeværk ved indløbet fra Utterslev Mose og en moderniseret styring af vandets løb under voldgraven både for Harrestrup Å og for vandledningerne til Københavns Vandforsyning.

En tur langs Oversvømmelsesanlægget.

Nordre Oversvømmelse

Hvis man i dag skal opleve Oversvømmelsesanlægget skal det helst ske dels i kano og dels på cykel. Kanoturen starter ved Hjortholm 100 m nord for Furesøens afløb til Mølleåen. Herfra følger man vandets udløb af Furesøen og løbet ned ad Mølleåen til Frederiksdals Stemmeværk. Her trækker man kanoen gennem det venstre af stemmeværkets gennemløb, hvor stemmebjælkerne er erstattet af en sliske til formålet, og efter at have set den intakte del

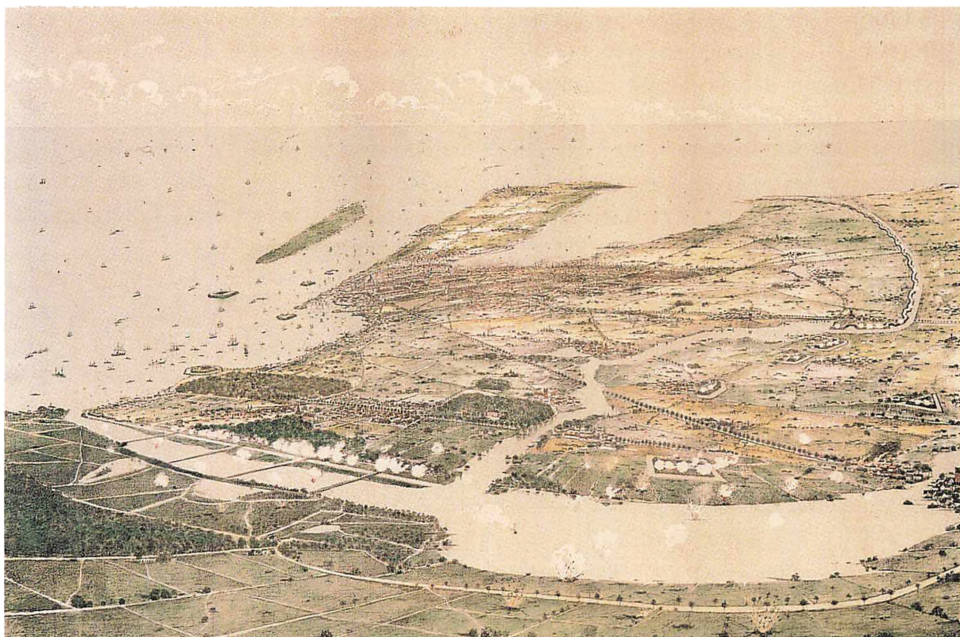
af anlægget med stemmebjælker i det andet gennemløb sejler man videre ned ad den kanaliserede å. På vejen ned til Lyngby Sø kan man ved at studere kanalens bredder se nogle af de oprindelige slyngninger fra Mølleåen, og lige inden man når Lyngby Sø, passerer man forbindelsesløbet til Bagsværd Sø.

På den anden side af Lyngby Sø stikker man næsen af kanoen ind i Mølleåens afløb fra søen, der er en tunnel under jernbanedæmningen, og her ser man på begge sider slidser til de stemmebjælker, der ved etablering af Oversvømmelsen skulle hindre, at Oversvømmelsens vand fik afløb til Mølleåen. Ved at sejle langs jernbanedæmningen ned mod Lyngby kommer man ind i det næste kanalforløb, der leder frem til Lyngby Hovedgade. På vejen passerer man Allers Bro, der er den eneste bevarede af de originale broer fra fæstningens tid, og som fører Sorgenfrivejen over kanalen.

Længere fremme kan man på nordsiden af kanalen i haven til Gammel Rustenborg lige ved kanalbrinken se det ene funda-

Fyldningsmåder og fyldningstider

	Fyldningstider i døgn			
Oversvømmelsens afsnit	ca. 22 kubikmeter pr. sekund fra Furesøen (senere godt det halve ved Kagsmoses fyldning)			ca. 11 kubikmeter pr. sekund fra Furesøen
	ca. 22 kubikmeter til Nordre	ca. 11 kubikmeter til Nordre	ca. 5½ kubikmeter til Nordre	
Nordre	ca. 1 2/3	ca. 2 2/3	ca. 4 2/3	ca. 3 1/8
Søndre uden Kagsmose	ca. 1 1/3	ca. 3	ca. 2 ½	
Nordre + Søndre	ca. 3	ca. 3	ca. 4 2/3	
Kagsmose	ca. 5	ca. 5	ca. 5½	
Nordre + Søndre + Kagsmose	ca. 8	ca. 8	ca. 8	

København 1887. Byen ses fra en observationsballon over Lundtoftesletten under et tænkt angreb, jfr. om-talen side 36. Tegnet af Franz Sedivy.
Byhistorisk Samling

ment til en privat bro over kanalen, Rustenborgbroen, som var anlagt allerede i fæstningens tid. Fundamentet på kanalens sydside er fjernet. Helt fremme ved hovedgaden savner man den nu nedrevne ejendom Tårnberg, som ville have illustreret, hvorfor kanalen på dette sted har et besynderligt og uhensigtsmæssigt slynget forløb.

Her ved hovedgaden må man efterlade kanoen og stige på cyklen og begynde turen ad den tørslagne del af kanalen. Det første korte stykke går over Lyngby Hovedgade ad Lyngbyvejens Bro over kanalen. Den kan ikke ses, men ligger næsten intakt under hovedgaden. Dernæst

passeres Lyngby Stemmeværk på det sted, hvor stien dykker ned i den tørslagne, synlige del af kanalen på vej mod Toftebæksvej. Stemmeværket er ikke synligt, men er sandsynligvis bevaret og tildækket ligesom Lyngbyvejens Bro. Midt på kanalstrækningen hen til Toftebæksvej kan man i krattet på begge sider, ved de to nutidige nedgange til stien, se resterne af fundamenterne til Kirkegårdsbroen, der forsvandt ved en fejtagelse i 1980. Den var angiveligt blevet taget ned for at gennemgå en renovering.

Fra Toftebæksvej til Klampenborgvej kan kanalforløbet følges i den lille park bag Lyngby Storcenter. Det skyldes, at

man i forbindelse med opførelsen af storcenteret havde planeret hele området bag byggepladsen for at kunne bruge det til en skurby. Efter opførelsen gav man området dets nuværende form i respekt af det historiske anlæg.

Ved Klampenborgvej kører man under jernbanebroen, til højre ad Firskovvej og til venstre ad Ermelundsstien langs kolonihavehusene i Haveforeningen Ermelund. Der ses ingen umiddelbare spor af kanalen på strækningen til Ermelundsbroen. Men mellem flere af husene i haveforeningen ses nogle store dæksler. Det er inspektionsbrønde til de to afvandingsledninger, der blev lagt i bunden af kanalen. Når man kommer frem mod Ermelunden stiger terrænet og her kører man oven på det opfyld, der blev fyldt i Ermelundsgennemgravningen omkring 1969. Man ender med at køre på toppen af Ermelundsbakken næsten på et terræn svarende til det, der var, før kanalen blev anlagt.

Ved Ermelundsbroen når man til det sted, hvor Ermelundsstemmeverket lå, og hertil stod der vand i kanalsystemet til slutningen af 1920'erne. Stemmeværket og den oprindelige bro er helt væk, men det foranliggende terræn i Bassin I i Ordrupfjordens bund er intakt. Der er ganske vist en hel del opvækst af ungskov i bassinbunden, det oprindelige vandløb er blevet rørlagt og der er bygget villaer langs hele den sydlige bassinrand, men bassinets form er nærlig som i 1919. På turen frem til Dæmning I, der foregår ad en sti på bassinbunden, passerer man på højre hånd en sti til Hundesømosen; den fører sydpå over Dæmning VI og vil blive omtalt senere.

Dæmning I er et stort jordanlæg, der stadig står markant i terrænet. På toppen kan man se to jernkonstruktioner, det er styrene til baksning af de stemmeplader, der ved oversvømmelsens etablering skulle lukke for vandløbet i fredstidsunderløbet under dæmningen. I den situation skulle vandet passere via krigsomløbet nord for dæmningen og det tilhørende stemmeverk. Stemmeværket med den tilhørende styrteseng er tildækket med jord, men man kan i yderkanten af stien over omløbet mod Bassin II finde toppene af nogle af stemmeværkets betonkonstruktioner.

Turen videre frem til Dæmning II foregår ad en sti på den nordlige kant af Bassin II. Fremme ved Dæmning II, der i dag ligger under Klampenborgvej, kan man tydeligt fornemme dæmningen, og man kan se styrtesengen på østsiden i bunden af Bassin III/IV. Stemmeværket ligger sandsynligvis nede under den nuværende vejbelægning. Ved dæmningens sydende kan man på vestsiden se et styr til lukning af fredsunderløbet. På dens østside ligger de to standpladser til mobile pansertårne oppe i skovbrynet og lige bagved ligger Vester Ordrupkrat Batteri. Det er næsten helt tildækket, og kun den del af facaden, hvor skydeskårene mod Dæmning I findes, er synlig og vender ud mod Klampenborgvej.

Herfra følger man stien langs sydranden af Bassin III/IV, og på vej til resterne af anlæggene omkring den fjernede Dæmning III passerer man to betonkonstruktioner med skydeskår. Det er batteriet til to maskingeværer i feltlavet. Lidt syd herfor på den anden side af Klampenborgvej på østsiden af Vilvordevej lige nord for indkørs-

len til Ordrupgaardssamlingen ligger en høj, i hvis bagside (sydside) man ser, at højen ikke er en høj, men et jorddækket betonanlæg. Det er maskinstationen (elværket) til Ordrupkratstillingen. Den har leveret strøm til områdets projektører og indvendig belysning til de to batteribygninger.

Anlæggene i forbindelse med Dæmning III ligger inde på Galopbanens område, men der er normalt adgang hertil. Her ligger Østre Ordrupkrat Batteri næsten intakt, og Dæmning III's krigsomløb i delvis overbygget tilstand. Fra vest kan man se to stalde bygget inde i de to af gennemløbene, mens det tredje er intakt, og i dettes sydlige væg kan man se rillerne til stemmebjælkerne.

Man fortsætter ad Klampenborgvej mod Dæmning IV, som i dag er svær at erkende i terrænet. Den kan enten anes fra enden af Hurdlevej, hvor man kan stå ved dens sydende og se op mod Bakken, eller man kan køre ind på Bakkens parkeringsplads og fornemme den i skellet mod Galopbanen.

Dæmning V ligger under Klampenborg Station. Den er svær at erkende, men når man står på perronen til det nordgående kystbanespor, kan man fornemme terrænspringet mod øst ned til Bassin VII. Hverken Dæmning VII eller VIII er bevaret.

Ved at følge Strandvejen sydpå kommer man til Hvidørevej, der er anlagt i graven bag Christiansholms Batteri, som man når frem til ved at følge vejen vestpå. Man kører i en slugt med Østre Batterilinie oppe på venstre hånd, derefter kommer fortdelen af anlægget på højre hånd. Lige før man når fortet, forgrener graven sig norden om det-

te gennem nogle villahaver. En stor del af de villaer, der ligger på og nord for fortet er tegnet af arkitekten Mogens Lassen, og de blev bygningsfredet før fæstningsanlægget blev fortidsmindefredet. Så i realiteten var fortet i en del år beskyttet ved at være kælder til en række fredede bygninger. Den nederste etage, der var kaserne og depotetage, indeholder stadig størstedelen af anlægget til transport, modning og opbevaring af bananer. Længere henne ad vejen efter jernbanen kommer resterne af Vestre Batterilinie oppe på venstre hånd. Linien er i dag stærkt ødelagt af Ordrupvejs gennemgravning til Hvidørevej.

Langs Søndre Oversvømmelse

Her springes/køres hurtigt tilbage til Dæmning VI. Fra den kører man sydpå gennem Hundesømoose til Jægersborg allé, hvor stien kommer op på alleen på et sted, hvor den ligger på Jægersborg Dæmning. Når man fra dæmningen ser mod nord, ser man på nordsiden af den i næsten hele dens længde en slugt. Den ledte vandet hen til krigsoverløbet, der lå og sandsynligvis stadig ligger forholdsvis dybt under den vestlige ende af dæmningen. Herfra udgår Søndre Oversvømmelse, som man kan følge forbi Søndersø til Ermelundsvej. Denne ligger på stykket fra Søndersøvej i kanalen, der førte fra Søndersø til Gentoft Sø. På strækningen kommer man under Nordbanen med den oprindelige jernbanebro over Oversvømmelsen.

Lige syd for jernbanebroen munder C.L.Ibsensvej ud på vejens østside. Hvis man følger den over Brogårdsvej ser man et stykke fremme på højre hånd, at to vil-

laer ligger højere end omgivelserne. De ligger oven på jordanlægget til Gentofte Batteri, og det bratte terrænspring i skellet op mod den første af dem er resten af batteriets ydre skråning.

Ved nordenden af Gentofte Sø følger man stien vest om søen, og ved sydenden krydser man Lyngbyvej ad Fuglegårdsvej og følger Lyngbyvej et kort stykke mod syd. Her kommer man til Gentofterenden, der ville være blevet dækket af Oversvømmelsen, som på strækningen sydover ville være blevet et bredt, langstrakt bassin. Man følger renden sydpå til den forgrener sig cirka 1½ km sydligere, hvor man først kører til venstre langs den del af renden, der løber til Emdrup Sø.

Et kort stykke vej kører man på Ellemosevej, men ved første mulighed krydser man renden til Lundedalsvej, som man følger tilbage nordpå langs renden forbi nogle gule rækkehuse. Og hvor vejen går fra til venstre og en sti fortsætter langs renden er man ved Emdrup Spærredæmning.

Det kræver nogen forklaring før dette anlæg kommer frem af sit skjul, for i det nutidige landskab giver resternes fremtræden ingen klare signaler om, at her lå engang et omfattende dæmningsanlæg.

Men se på vejen til venstre, den skråner opad fordi den ligger på sydsiden af dæmningen, og på højre side af den ligger en langstrakt jordbunke med plankeværk om, der fungerer som oplagsplads. Når man så i fantasien forlænger denne jordbunke henover renden rammer den ved Ellemosevej en have med et højtliggende hus, der har et lavere liggende hus på hver side. Det højtliggende hus ligger på den

østlige ende af dæmningen, og nede i rendens østbrink foran det højtliggende hus ses resterne af dæmningsens betonstøbte fredstidsunderløb. Dæmningen dannede den østre del af Søndre Oversvømmelses afslutning mod syd.

Ved at køre tilbage til rendens forgrening og fortsætte vestpå kommer man under Frederiksborgvej og frem til en træbro på højre hånd. Den ligger over det stemmeværk, der i dag styrer afløbet fra Utterslev Mose til Emdrup Sø. Her var den vestre del af Søndre Oversvømmelses afslutning mod syd.

Fra broen kører man nord om Utterslev Mose og over Hareskovvej (Hillerødmotorvejen) til Vestvolden. Denne følger man på indersiden ad voldgaden over Frederikssundsvej til Islevholm, hvor man krydser voldgraven og fortsætter på gravens yderside et kort stykke mod syd til man kommer til Harrestrup Å, der hvor den krydser under voldgraven. Her kan man fornemme, at Vestvolden og dens grav ligger højere end det vest for liggende terræn. Lidt nord herfor kan man i vestkanten af voldgraven se en betonkonstruktion, der ligner et slæbested for både, men det er overløbet, der skulle lede oversvømmelsens vand fra voldgraven over i Kagsmoseoversvømmelsen.

Her slutter turen langs det anlæg, som blev konstrueret til og i cirka 30 år var klar til, at transportere og fordele 11 millioner kubikmeter furesøvand over en strækning af mere end 20 kilometer, men aldrig kom til at gøre det.

Hvordan det ville være komme til at se ud kan man få en fornemmelse af ud fra

de fortrolige kort, hvor Oversvømmelsens udbredelse er indtegnet. Desuden kan man fra det imaginære ballonbillede af København under angreb fra 1887 af tegneren F. Sedivy (side 32) få en fornemmelse af Oversvømmelsens omformning af landskabet, selvom kanalen fra Lyngby til Ermelunden er blevet til en sø, og Nordre Oversvømmelse er blevet noget firkantet og ensrettet i sin udformning. Men tegneren har, da fæstningsanlæggene langt fra var færdige, været nødt til at bru-

ge lige dele fantasi og realiteter ved udførelsen af tegningen. Det er et spændende luftbillede af Københavns omegn, hvor man kan følge indfaldsveje og jernbaner samt genfinde landsbyer, der i dag er smeltet sammen med den by, som på billedet ligger og gemmer sig langt væk fra fæstningen og den imaginære krig.

Ud over de i dette kapitel nævnte anlæg er der desuden bevaret en del anlæg, der ligger i private haver, og som derfor ikke er omtalt her i artiklen.

Kilder og litteratur

Der findes utrolig meget både trykt og utrykt kildemateriale til emnet »Københavns Befæstning«. Her nedenfor oplistes vigtigste kilder og litteratur til nærværende artikel. En meget stor del af det øvrige materiale er samlet i to fortegnelser. Den ene er »Ingeniørkorpsets Arkiv I - III. Foreløbige arkivregistraturer: Ny serie nr. 7, 13 og 14«, der er en registratur over et af de væsentligste arkiver for befæstninger i Danmark udgivet af Rigsarkivet 1973 - 1978. Den anden er »Københavns Befæstning og Forsvarssagen 1865 - 1922«, der er en litteraturfortegnelse fra 1977 over kendte bøger og større artikler om Københavns nyere Befæstning udgivet af Det Kongelige Garnisonsbibliotek.

Trykt:

Bräuner, K. H.: Mølleåens Vand. 1979.
Dalberg, E.: Befæstningsanlæg i Gentofte Kommune. 1941. Trykt i Meddelelser fra Historisk Topografisk Selskab for Gentofte Kommune - 4. Bind 3. Hefte.
Forsvarskommissionen af 1902 - Beretningen. 1908.
Frobenius, H.: Die neue Befestigung Kopenhagens. 1894. - Genudgivet på dansk i 1967 på Forlaget ZAC under titlen: »Københavns nye Befæstning« med forord af A. N. Hvidt.
Hvidt, A. N.: Københavns Nordfront. 1962. Trykt i Lyngbybogen 1962.
Ingeniørkorpset: Kort Beskrivelse af de nye Befæstningsanlæg ved København. 1889. - Genudgivet u/år på Forlaget ZAC.
Knudsen, S. A.: Landskab og oldtid. 1982
Kort- og Matrikelstyrelsen (tidligere Generalstabens Topografiske Afdeling): Fortrolige kort over København og omegn i størrelsesforholdet 1: 10.000 og 1:20.000. Trykt i årene omkring 1900.
Lærebog om Fæstningsanlæggene i Danmark. 1911. - Genudgivet i 1969 på Forlaget ZAC. Forord, ordforklaring, indledning omhandlende tiden 1911 - 1918 og litteraturliste af A. N. Hvidt.
Skov- og Naturstyrelsen: Fæstningsanlæg i Danmark 1858-1945. En statusrapport. 1990.
Skov- og Naturstyrelsen: Guide til Københavns Befæstning. 1996.

Utrykt:

Nyholm, A. G.: Københavns Befæstning. Foredrag holdt på Hærens Officersskole 1907.
Rigsarkivet: Ingeniørkorpsets Etablissementsarkiv 1848-1932. Registratur: Ingeniørkorpsets Arkiv, Bind III. 1978.